

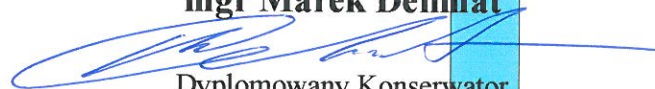
Wrocław, 5 października 2004

**PROBLEMATYKA KONSERWATORSKA
ELEWACJI GOTYCKIEJ KAPLICY ŚW. GERTRUDY
W KOSZALINIE**

Opracowanie:

mgr Marek Delimat

Dyplomowany Konserwator
Zabytków Architektury i Rzeźby

RZECZOZNAWCA

STOWARZYSZENIA KONSERWATORÓW ZABYTKÓW

SPIS ZAWARTOŚCI OPRACOWANIA

I. WSTĘP	3
II. HISTORIA OBIEKTU	4
III. WYBRANA BIBLIOGRAFIA	9
IV. OPIS INWENTARYZACYJNY CEGLANYCH ELEWACJI	11
V. OPIS STANU ZACHOWANIA I PRZYCZYN ZNISZCZEŃ	13
VI. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE	24
VII. PROGRAM BADAŃ SUBSTANCJI ZABYTKOWEJ	29
VIII. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH	30
IX. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA STANU ZACHOWANIA	41

I. WSTĘP

Niniejsze opracowanie „Problematyki konserwatorskiej ceglanych elewacji gotyckiej kaplicy św. Gertrudy w Koszalinie” zostało wykonane na zlecenie Proboszcza Parafii Ewangelicko-Augsburskiej Jezusa Dobrego Pasterza w Koszalinie, która jest właścicielem obiektu.

Zawarte w nim ustalenia programowe oparte są na;

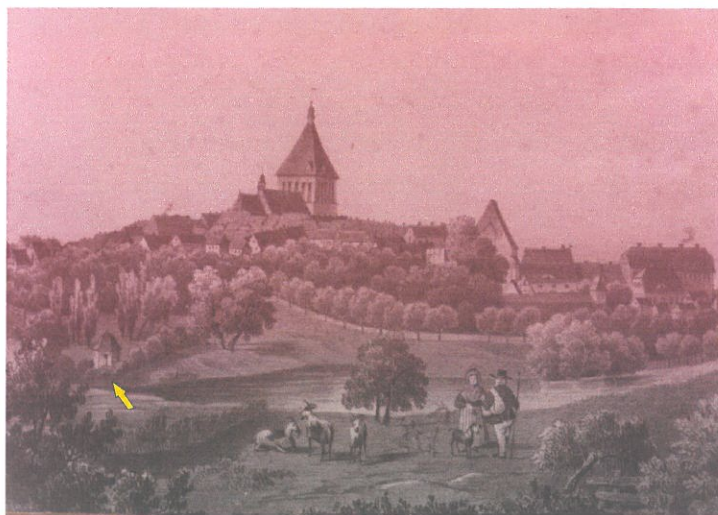
- ocenie *in situ* stanu zachowania zabytku, dokonanej na przełomie lipca i sierpnia 2004 roku,
- konsultacjach z Proboszczem Parafii Ewangelicko-Augsburskiej i pracownikami biura Koszalińskiej Delegatury SOZ,
- wynikach najnowszych badań geologicznych, wykonanych przez geologów mgr Krzysztofa Urbana i mgr Jana Wiśniewskiego, zawartych w „Dokumentacji geotechnicznej sporządzonej do potrzeb ekspertyzy technicznej kaplicy p.w. św. Gertrudy, usytuowanej na działce budowlanej nr 187/1 przy ul. Heleny Modrzejewskiej w Koszalinie” z września 2004 roku,
- „Ekspertyzie technicznej kaplicy p.w. św. Gertrudy w Koszalinie” mgr inż. Zbigniewa Kocura – rzeczoznawcy budowlanego z września 2004 roku,
- analizie dokumentacji archiwalnych ze zbiorów Koszalińskiej Delegatury SOZ i powszechnie dostępnej literatury przedmiotu /patrz: Wybrana bibliografia/.

Gotycka kaplica św. Gertrudy w Koszalinie umieszczona jest w rejestrze zabytków, decyzją nr 103/K z dnia 24.06.1956 roku.

II. HISTORIA KAPLICY

Obiekt powstał pod patronatem miejscowego klasztoru Cysterek, który w roku 1383, udzielił pozwolenia radzie miejskiej na wzniesienie, poza murami obronnymi, kaplicy pod wezwaniem św. Gertrudy i Barbary. Pierwotna funkcja kaplicy nie jest jednak ostatecznie ustalona. Najczęściej przyjmuje się, że miała ona być kaplicą cmentarną, ale funkcjonuje także pogląd, mówiący o jej szpitalnym przeznaczeniu. Ofiary z kolekty, zbieranej w kaplicy i, na otaczającej ją, cmentarzu, były zastrzeżone dla proboszcza pobliskiego kościoła.

W roku 1393, spadkobiercy burmistrza Koszalina, Gerharda Sybode, ustanowili w kaplicy wikarię, która jest wzmiankowana jeszcze w 1490 roku.

1. Widok Koszalina od strony północno-wschodniej wg litografii E. Samm'a - strzałką zaznaczono gotycką kaplicę św. Gertrudy.

W roku 1662 renowację kaplicy przeprowadził Dawid Hiller, o czym informuje ołowiana tabliczka, znaleziona w gałce na zwieńczeniu dachu: „*C D Renovatum Anno 1662*”

per David Hiller pro tempore provisorem”. Prace wówczas przeprowadzone polegały prawdopodobnie na przemurowaniach zniszczonego lica elewacji z zastosowaniem, zachowanego do dzisiaj, wątku blokowego.

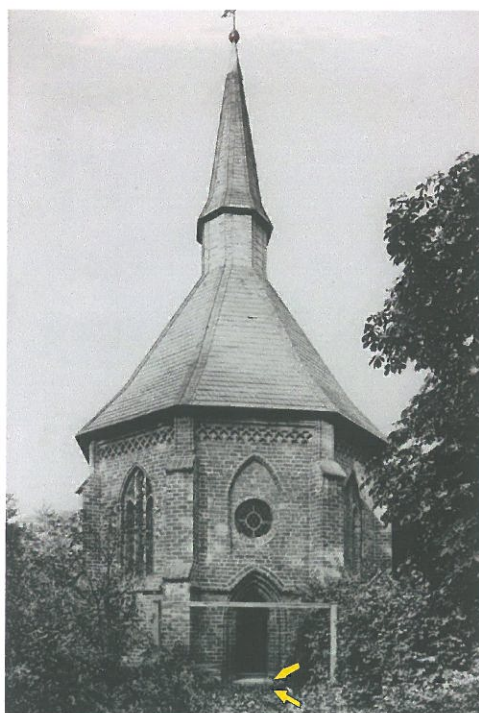
Ta sama tabliczka nosi także informację o robotach prowadzonych w 1735 roku, a związanych z przekształceniem kaplicy w magazyn prochu. Działania te sfinansowano z funduszy, uzyskanych ze sprzedaży 12 okazałych dębów, rosnących na cmentarzu, za które miano uzyskać kwotę 52 talarów.

2. Gotycka kaplica św. Gertrudy, widok od strony południowo-wschodniej wg fotografii z końca XIX wieku - strzałkami zaznaczono strefę cokołową, znacznie wyższą od ekspozowanej obecnie.

Zdjęto wówczas cały, kryty gontem, dach wraz, z grożącą zawaleniem, więźbą sygnatury, a w jej miejsce wykonano nową, znacznie niższą, konstrukcję, zamykającą

przewężenie wieżyczki, w formie prowizorycznego, czteropłociowego dachu. Całość pokryto dachówką ceramiczną – karpiówką, ułożoną „w łuskę”. Z uwagi na nową funkcję, zamurowano prawie wszystkie otwory w elewacjach budowli, pozostawiając jedynie prostokątne okno wschodnie i portal południowo-zachodni /Il. 1 - 2/. Wszystkie zamurowania wykonano cegłą, pochodzącą z rozebranej kaplicy św. Jakuba. Ostatnim etapem ówczesnych prac było otynkowanie elewacji kaplicy. Na uwagę zasługuje fakt, iż pomimo zupełnej zmiany funkcji obiektu, nie skasowano cmentarza.

3. Gotycka kaplica św. Gertrudy, widok od strony południowo-zachodniej wg fotografii z lat 30-tych XX wieku - strzałkami zaznaczono wyraźny stopień, prowadzący do wejścia, który obecnie został całkowicie pograżony w podniesionej nawierzchni brukowej.

Pod koniec XIX wieku kaplica jest bardzo zaniedbana i bywa wykorzystywana jako pomieszczenie magazynowe /Il. 2/.

Na początku XX wieku kaplicę przejmuje gmina wyznania Staroluterańskiego i przeprowadza jej restaurację, połączoną z częściową rekonstrukcją detali architektonicznych. Wykonano wtedy nową konstrukcję dachu, znacznie różniącą się od formy osiemnastowiecznej, zmieniając przy okazji formę pokrycia z ceramicznego na eternitowe. Wymieniono całkowicie cokół, gzyms kordonowy i czterolistny fryz koronujący. Zrekonstruowano laskowania okien i wykrój okna prezbiterialnego oraz wymieniono znaczną ilość kształtek, tworzących uskokowe obramowania portali – wstawiono także nowe drzwi z ozdobnymi zawiasami /Il. 4/.

5. Gotycka kaplica św. Gertrudy, portale boczne wg fotografii z roku 1965; a\ południowo-zachodni, b\ północny.

Ponadto, w różnych punktach przemurowano lico elewacji, likwidując przy okazji otwory maczulcowe. Większość autorów uważa jednak, iż pomimo dość znacznego zakresu

prac restauracyjnych, w podjętych rekonstrukcjach dość wiernie opierano się na zachowanych fragmentach oryginalnych /Il. 3/.

Po wykonanym remoncie, obiekt był wykorzystywany przez Gminę Luterańską do celów sakralnych aż do 1945 roku.

Po wojnie kaplica przestaje pełnić funkcje sakralną. W literaturze znajdujemy wzmiankę o odnowieniu w tym okresie fundamentów – trakcie badań geologicznych nie zauważono jednak jakichkolwiek napraw posadowienia w obrębie wykonanej sondy..

W latach 60-tych służy jako magazyn rekwizytów pobliskiego teatru. Następnie pełni rolę sceny Małych Form i galerii Liceum Plastycznego w Koszalinie /Il. 5/. Na ten okres /po 1965 roku/ przypada pierwszy, powojenny remont obiektu, który objął renowację wnętrza i zmianę pokrycia eternitowego na gont.

Kolejne prace naprawcze przeprowadzono w roku 1988, kiedy to uzupełniono przy użyciu kitów, znaczniejsze ubytki gzymsów kordonowych i wykonano, trudne dzisiaj do identyfikacji, drobne reperacje elewacji zewnętrznych.

W roku 1999 przekazano obiekt Parafii Ewangelicko-Augsburskiej Jezusa Dobrego Pasterza, która jest aktualnie właścicielem kaplicy. Od tego momentu w kaplicy zostaje

5. Gotycka kaplica św. Gertrudy, widok od strony południowo-zachodniej wg fotografii z roku 1965.

przywrócona funkcja sakralna. Wykonane zostają drobne prace adaptacyjne we wnętrzu obiektu, w tym oszklenia witrażowe wszystkich okien. W roku 2002 parafia przeprowadza renowację ceglanego wnętrza.

III. WYBRANA BIBLIOGRAFIA

1. Architektura gotycka w Polsce, red. T. Mroczko, M. Arszyński, T.2: Katalog zabytków, red. A. Włodarek, Warszawa 1995.
2. Benno J. E., Die Geschichte der Stadt Köslin, Köslin 1840.
3. Böttger L., Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungs-Bezirks Köslin, Bd. 1, Die Kreise Köslin und Kolberg - Körlin, Stettin 1889.

4. Frańk U., Opis techniczny do inwentaryzacji konserwatorskiej kaplicy św. Gertrudy w Koszalinie, Koszalin 1963.
5. Grieben, Geschichte der Stadt Köslin, Köslin 1865.
6. Grzybkowski A., Kaplice cmentarne w Darłowie, Koszalinie i Słupsku, [w:] Między forma a znaczeniem. Studia z ikonografii architektury i rzeźby gotyckiej, Warszawa 1997.
7. Hancke R., Cöslin im XV Jahrhundert, Cöslin 1893.
8. Hoogeweg H., Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern, Bd. I, Stettin 1924.
9. Keyser E., Deutsches Städtebuch, Berlin 1939.
10. Kocur Z., Kaplica p.w. św. Gertrudy. Ekspertyza techniczna, Koszalin 2004.
11. Kratz G., Die Städte der Provinz Pommern, Berlin 1865.
12. Kugler F., Pommersche Kunstgeschichte, Stettin 1840.
13. Kupke G., Bericht über die Verzeichnung der kleinern Stattarchive des Kreises Köslin, Köslin 1930.
14. Loose K., Kaplica p.w. św. Gertrudy w Koszalinie, Szczecin 1965.
15. Marciniak R., Rozwój Koszalina w okresie rozdrobnienia feudalnego (1266 - 1480), [w:] Dzieje Koszalina, red. B. Drewniak, H. Lesiński, Poznań 1967.
16. Merian, Topographie Electoratus Brandenburgici et Ducatus Pomeraniae.
17. Pirwitz K., Das Stadtbild Köslins in frühern Zeiten. Unser Pommerland, 1931, H. 11/12.
18. Ptaszyńska D., Ochrona i konserwacja zabytków woj. Koszalińskiego w XX-leciu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, „Materiały Zachodnio - Pomorskie”, 11: 1956.
19. Rypniewscy D. i K., Zabytki, informacje, okolice – Koszalin, Koszalin 1997.

20. Sardemann E., Köslin. Ein kurzer Abriss seiner Geschichte und baulichen Entwicklung.
21. Strzelecka I., Kaplica św. Gertrudy w Darłowie, PP PKZ Gdańsk 1961.
22. Szwej J., Zabytkowa zabudowa miasta Koszalina, [w:] Z dziejów Koszalina, Biblioteka Słupska, T. 2, Poznań 1960.
23. Świechowski Z., Ekspertyza historyczno-urbanistyczna do planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koszalina, Warszawa 1954.
24. Teichel F., Die Geschichte der Stadt Köslin, Köslin 1939.
25. Urban K., Wiśniewski J., Dokumentacja geotechniczna sporządzona dla potrzeb ekspertyzy technicznej kaplicy p.w. św. Gertrudy, usytuowanej na działce budowlanej nr 187/1 przy ul. Heleny Modrzejewskiej w Koszalinie, Koszalin 2004.
26. Wutstrack, Kurze Historisch – Geographisch Statistische Beschreibung Var und Hinter Pommern, Stettin 1793.

IV. OPIS INWENTARYZACYJNY CEGLANYCH ELEWACJI

Kaplica św. Gertrudy /o wymiarach: wys. całkowita - ok. 24 m, szer. wnętrza 7,7 m, wys. wnętrza – 6,1 m/ jest założeniem centralnym, jednoprzestrzennym, wzniesionym na planie ośmioboku, z lekko zaznaczoną, prosto zamkniętą, niszą prezbiterialną. Budowla wzniesiona jest z cegły, w wątku mieszanym /wedyjskim, blokowym i in./ i nie jest otynkowana, za wyjątkiem teli fryzu koronującego. Wnętrze posiada sklepienie gwieździste, z otwartym, pierścieniowym zwornikiem. Całość przykrywa wysoki, ośmioboczny dach

namiotowy, zwieńczony, również ośmioboczną, wieżyczką, zamkniętą ostrosłupową iglicą, na której osadzony jest krzyż

Naroża kaplicy ujmują osiem, dwuuskokowych przypór, przechodzących w górnej partii, w lizeny, ujęte po bokach wałkami. Zwarta bryła budowli opiera się na cokole, zamkniętym profilowanym gzymsem z dwóch warstw ceramicznych kształtek. Elewacje dzieli na dwie kondygnacje, ceramiczny gzyms kordonowy, zakończony kapinosem, który obiega całą kaplicę, za wyjątkiem przęsła prezbiterialnego. Na czołach przypór gzyms ten ulega przerwaniu i jest podniesiony o dwie warstwy cegieł. W partiach podokiennych, kordon wywiązany jest w, również ceramiczne, parapety.

Ściany dolnej kondygnacji są gładkie, za wyjątkiem przęsła północnego i południowo-zachodniego, gdzie znajdują się portale wejściowe. Przęsła górnej kondygnacji zajmują ostrołukowe, trójdzielne, wypełnione witrażami, okna, których glify zostały ujęte wałkami. Wypełnienie okien stanowią ceramiczne, sfazowane laskowania, tworzące trzy, jednakowej szerokości, lancety, z których środkowa jest znacznie wyższa od bocznych. Wyjątek stanowi okno prezbiterialne, które zakończono łukiem odcinkowym, wypełnionym trzema lancetami niemal jednakowej wysokości i rozety w przęsłach portalowych, umieszczone w ostrołukowych blendach, o ściętych narożnikach.

Ściany kaplicy wieńczy ceramiczny, ozdobny fryz - ujęty od góry formą wałka, złożony ze zwielokrotnionego motywu azurowego czteroliścia, z tynkowanym tłem. Ciągłość gzymsu przerywają jedynie narożne lizeny przypór.

Osobnego omówienia wymaga przęsło wschodnie, gdzie umieszczono niszę prezbiterialną. Mur jest tutaj wysunięty, niemal na całej wysokości elewacji, do przodu i tworzy linię prostą wraz ze ścianami czołowymi przypór. Od góry prezbiterium przykrywa

ceramiczny dach pulpitowy, zbudowany z cegieł i kształtek z kapinosami, które tworzą formę okapu – te same kształtki zostały użyte do budowy, omówionego już gzymsu kordonowego i okapów daszków skarp.

Do kaplicy prowadzą dwa wejścia, zaakcentowane ostrołukowymi portalami o profilowanych, ceramicznych ościeżach. Drzwi drewniane, podwójne; zewnętrzne – nowe, z prostymi zawiasami trzpieniowymi; wewnętrzne – z początku XX wieku, z ozdobnymi okuciami w formie stylizowanych motywów roślinnych.

V. OPIS STANU ZACHOWANIA CEGLANYCH ELEWACJI

Ceglane elewacje kaplicy są w bardzo złym stanie. Wpływ na to miała z pewnością wielowiekowa ekspozycja zewnętrzna, w trakcie której zachodziły naturalne procesy wietrzeniowe oraz, szczególnie groźne, procesy związane z korozją chemiczną, będącą następstwem wysokiego zanieczyszczenia atmosfery XX w wieku. Niemniej jednak, oryginalna, XIV-wieczna substancja zabytku zachowała się w dość znacznym stopniu – naprawy murów ograniczały się najprawdopodobniej do łątania ubytków lica, a panująca dość powszechnie w literaturze, opinia, na temat bryły kaplicy, pozwala zakładać, że i ona, pomimo kilku, dość poważnych remontów, które miały miejsce w przeszłości, zachowała się w stosunkowo niezmiętej formie. Dbłość o oryginalny wygląd zabytku ilustruje najlepiej historia ostatniej, zakrojonej na szeroka skalę, renowacji, wykonanej na początku XX wieku przez Gminę Staroluterańską, kiedy to wymieniono wiele zniszczonych,

gotyckich detali ceramicznych, zastępując je w większości przypadków, identycznymi w kształcie elementami współczesnymi /np. glify portali, czterolistny fryz koronujący/.

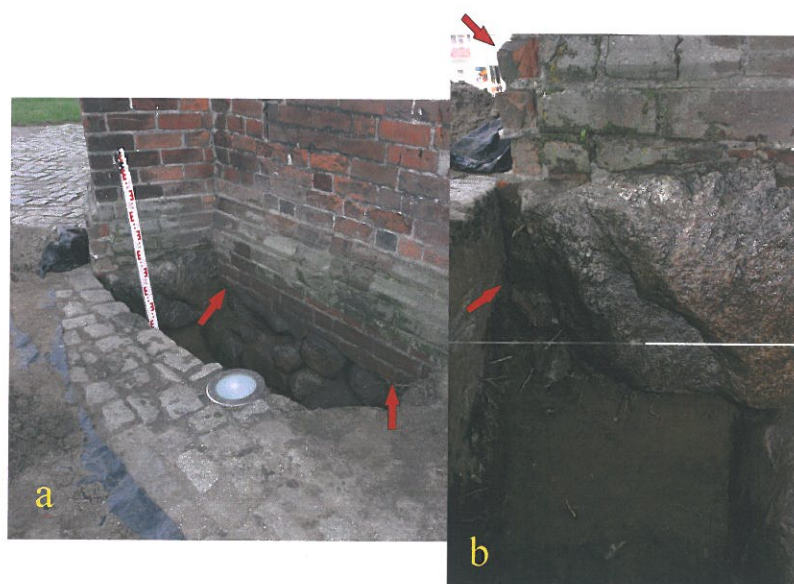
Na obecnym etapie rozpoznania zabytku należy jednak stwierdzić, że do naszych czasów nie dotrwał oryginalny gotycki cokół, gzyms kordonowy, dekoracyjny fryz, wieńczący elewację, ceramiczne laskowania okien, witraże oraz daszki przypór i okap pulpitu dachu niszy prezbiterialnej. Poważnemu zniszczeniu uległy także rozległe połączenia XIV-wiecznych wątków, przemurowane w 3 ćwierci XVII i na początku XX wieku, przy użyciu różnych cegieł i zapraw oraz zastosowaniu, odmiennych układów wątków.

Ponadto, na przeważającej powierzchni oryginalnych, gotyckich materiałów budowlanych obserwuje się brak zabytkowej epidermy – nie zachowały się spieki cegieł i kształtek ceramicznych, a pierwotny profil fugi uległ zatarciu.

Obecnie, najpoważniejsze zniszczenia elewacji występują w strefie cokołowej na całym obwodzie kaplicy, przyjmując szczególnie drastyczną formę w przęśle prezbiterialnym i na ścianach czołowych niektórych przypór. Występujące tu ubytki cegieł sięgają głęboko w strukturę muru, tworząc szerokie przerwy w ciągłości bazy i jej gzymsu /Fot. 15 – 17, 22 – 25, 29, 45, 51, 75/. Źródłem tych zniszczeń jest wysokie zawilgocenie i zasolenie przyziemia kaplicy, na co mają bezpośredni wpływ dwie zasadnicze przyczyny; pierwsza polega na braku odprowadzenia wód opadowych z połaci dachu, a druga, na podniesieniu poziomu nawierzchni wokół kaplicy, powyżej nieporowatej struktury fundamentów /Il. 2, 3, 6/. Mechanizm zawilgacania murów polega więc tutaj na dostarczaniu dużych ilości wód deszczowych, spływających z dość krótkiego okapu dachu, praktycznie tuż przy murze, i przenikaniu ich, poprzez strukturę porowatego nasypu,

w kapilary, pogrążonego w podłożu, kapilarnego przyziemia elewacji. Proces ten potęgują tzw. wody odbite, które spadając ze znacznej wysokości, odbijają się od sztywnej, płaskiej nawierzchni bruku i z impetem uderzają w dolną kondygnację elewacji. Wytworzony wskutek przysypania części cokołu, układ kapilarny; mur – podłoże nasypowe, powoduje, zarówno utrzymywanie się niemal permanentnego zawilgocenia przyziemia kaplicy /dobitnie świadczą o tym liczne kolonie glonów, porostów, grzybów mikroskopowych i mchów, porastające dolne partie kaplicy – Fot. 16 – 17, 19 – 20, 27, 29, 35, 37, 45, 61/, jak i wzrost poziomu tego zawilgocenia, sięgającego w niektórych przęsłach, znaczne powyżej strefy cokołowej /Fot. 23/.

Bezpośrednimi następstwami tak dużego zawilgocenia są; wspomniana już korozja biologiczna oraz zasolenie i przemarzanie struktury murów.

6. Gotycka kaplica św. Gertrudy, sonda fundamentowa w przęśle północno-zachodnim; a/ widok ogólny, b/ posadowienie przypory - strzałkami zaznaczono prawdopodobną wysokość gotyckiego cokołu.

Wskutek okresowego przesycania murów coraz to nowymi partiami zanieczyszczonych wód opadowych oraz szczególnie agresywnych wód, pochodzących z topniejącego śniegu, stopniowo rośnie stężenie soli rozpuszczalnych. Poza tym, stałe utrzymywanie się wilgoci w przyziemiu, sprawia, że fazy roztworów osiągają nawet stosunkowo trudno rozpuszczalne związki, wchodzące w skład materiałów budowlanych. Wszystko to prowadzi do bardzo intensywnej korozji solnej, przejawiającej się w licznych wykwitach i dezintegracji cegieł i spoin.

Kryształizacja soli odbywa się na powierzchni (gdy na ceglach i spoinach nie zalegają nawarstwienia - Fot. 30) lub w warstwach przypowierzchniowych (gdy powierzchnię pokrywają szczelne skorupy). W tym drugim przypadku działanie kryształów soli powoduje zniszczenia materiałów pod nawarstwieniami, sprzyjając ich odpadaniu /Fot. 18/.

Obfitą kumulację wysoleń obserwuje się w całym przyziemiu kaplicy, pod gzymsem kordonowym oraz na powierzchni i pod okapami daszków przypór i niszy prezbiterialnej – przyczyną korozji solnej ponad strefą podciągania kapilarnego wody z gruntu nasypowego, są również wody deszczowe spływające po elewacji, wskutek braku obróbek blacharskich dachu, a także zanieczyszczenia powietrza, wchodzące w reakcję z wodą, nagromadzoną w strukturze, szczególnie eksponowanych, partii budowli – gzymsów, daszków przypór itp. /Fot. 14, 21 – 23, 29, 32, 44, 61, 68, 81, 85/.

Podkreślenia wymaga fakt, iż stosunkowo szczelny cokół, wykonany na początku XX wieku, wydatnie wpływa na wzrost poziomu zawilgocenia i zasolenia gotyckiego muru, utrudniając respirację wilgoci w obrębie jego występowania, co kieruje proces wysychania przyziemia do wnętrza obiektu i w wyższe partie murów /Fot. 23, 27/.

Obserwowane w obrębie muru intensywne wysolenia występują głównie na licach cegieł, co zdaje się świadczyć o znacznej szczelności zapraw, którymi uzupełniano ubytki spoin podczas ostatniej restauracji kaplicy. Porowata cegła gotycka i późniejsza cegła siedemnastowieczna, pełnią w tym układzie rolę sączków, magazynujących w swej strukturze znaczne ilości soli, co prowadzi do ich przyśpieszonego niszczenia – chronią więc w ten sposób mało wartościowe fugi.

Osobną grupę zniszczeń, której przyczyną jest zawilgocenie, stanowią zniszczenia wywołane zimowym przemarzaniem murów w okresie zimowym. Powstający wówczas, w szczelinach i porach, lód, podobnie jak kryształy soli, rozsadza materiały budowlane, powodując coraz to nowe spękania i odspojenia cegieł i spoin. Najdrastyczniejsze przejawy tego typu korozji występują, ze zrozumiałych względów, w strefie cokołowej /Fot. 23 – 25, 45, 51, 75/, ale widać je także w partiach gzymsu kordonowego i parapetów okien.

Innym przejawem zniszczeń, powodowanych również przez temperaturę, są zniszczenia powodowane przez naprężenia skróczeniowe, wywoływane przez okresowe nagrzewanie i ochładzanie elewacji. Zjawisko to występuje jednak głównie w obrębie materiałów, zastosowanych podczas renowacji, przeprowadzonej na początku XX wieku. Użyty wówczas materiał ceramiczny i współczesne zaprawy, wykazują szczególnie małą odporność /posiadają dużą sztywność/ na zmiany objętości, zachodzące pod wpływem insolacji murów przez promienie słoneczne. Największe zniszczenia powstały w miejscach, gdzie użyto obydwu tych materiałów jednocześnie – cokół, gzyms kordonowy, daszki przypór /Fot. 15, 22 – 23, 46, 48, 55/. Widać tam, jak bardzo szczelna i mocna spoina,

powodowała rozkruszanie cegieł i kształtek ceramicznych, których ubytki, tworzą miejscami charakterystyczne, regularne gniazda z siatką fug. W partiach, gdzie szczelnych zapraw użyto tylko do przespoinowania starszych murów, również doszło do zniszczeń cegieł, ale większa sprężystość tych struktur, powodowała wykruszanie się sztywnych spoin /Fot. 39, 55, 57, 60, 79/.

Zawilgocenie, zasolenie, przemarzanie i rozszerzalność termiczna były także najprawdopodobniej przyczyną powstania licznych, bardzo groźnie wyglądających, spękań murów nad otworami okiennymi, przechodzącymi w niektórych przeszłach, poniżej stref parapetowych /Fot. 47, 53, 55, 63, 76/. Dość powszechne przekonanie, że za ich powstanie odpowiedzialna jest niewłaściwa konstrukcja więźby, obaliły ustalenia najnowszej ekspertyzy konstrukcyjnej. Wynika z niej, że wskutek utrzymujących się po 1945 roku przerw w eternitowym pokryciu dachu doszło do przesylenia korony murów wodą z opadów atmosferycznych, i właśnie to pociągnęło za sobą szereg procesów destrukcyjnych, które doprowadziły do strukturalnych niszczeń muru, w punktach najsłabszych pod względem konstrukcyjnym. Tezę tę potwierdza zdaje się potwierdzać wygląd lica murów od strony poddasza, na których widać intensywne, białe wysolenia /Il. 7/.

Przy okazji omawiania zagadnień, będących na styku stanu elewacji i wnętrza, należy zauważyć brak wystarczających zasypów pach sklepiennych, które prawdopodobnie częściowo usunięto podczas ostatniego remontu.

7. Gotycka kaplica św. Gertrudy, poddasze, lico muru pokryte białymi wysoleniami, z wyraźnie widocznym pęknięciem.

Efektom długotrwałej, zewnętrznej ekspozycji zabytku jest nagromadzenie się na jego powierzchni różnego rodzaju zabrudzeń i nawarstwień, których bardzo niejednorodny rozkład, wpływa niekorzystnie na stan i estetykę elewacji. Bardzo źle na wygląd zabytku wpływają także doraźnie i bardzo niestarannie uzupełnieniach lica muru – cegieł i szczególnie niedbałe spoinowania /Fot. 22, 54, 73, 77 - 78/ oraz szeroka gama wysoce niecenzuralnych napisów, pokrywających przeszłą elewacji – są one efektem licznych aktów wandalizmu, dokonywanych na substancji zabytku i jego otoczeniu /Fot. 15, 19, 33, 50, 59/.

Górną strefę nawarstwień stanowią różnego rodzaju pyły nieorganiczne, mające swe źródło w zanieczyszczonej atmosferze, drobiny organiczne unoszone przez wiatr, prądy powietrzne i ruch kołowy i pieszy, odbywający się w bezpośrednim sąsiedztwie zabytku oraz produkty korozji materiałów, z których wykonano elewacje. Nawarstwienia te tworzą ponadto zeschnięte liście, połamane, drobne gałązki i fragmenty kory, których źródłem jest stojące obok drzewo. Z racji swojego charakteru, gromadzą się one w zagłębieniach

architektonicznych profili oraz w ubytkach cegieł i spoin, tworząc doskonale podłoże dla wzrostu mikroorganizmów heterotroficznych i sprzyjając zawilgoceniu muru, poprzez kumulowanie w swojej porowatej strukturze, znacznych ilości wody. Ponadto, ich skład chemiczny może być również przyczyną zasalania elewacji i wynikających stąd zniszczeń.

O wiele groźniejsze dla obiektu są jednak szczelne nawarstwienia chemiczne, posiadające doskonałą adhezję do podłoża i mające zdolność osadzania się w przypowierzchniowych warstwach cegieł i spoin, tworząc tzw. fałszywą patynę. Jest ona wynikiem oddziaływania na powierzchnię materiałów naturalnych składników powietrza oraz jego chemicznych zanieczyszczeń tj. tlen, dwutlenek węgla, tlenki siarki i azotu, siarkowodór, chlorowodór czy w końcu para wodna. Głównym źródłem zanieczyszczeń atmosfery są dymy i gazy, powstające w wyniku spalania paliw stałych (węgiel, torf) i ciekłych (oleje opałowe, ropa naftowa, benzyna) oraz gazy odlotowe i pary, tworzące się podczas procesów technologicznych, emitowane przez zakłady przemysłowe regionu. Pod wpływem gazów i ich roztworów, na powierzchni i w strukturze cegieł oraz spajających je zapraw, przebiegają reakcje utleniania, redukcji, hydratacji, dehydratacji, hydrolizy i karbonatyzacji, które w rezultacie powodują rozkład przypowierzchniowych warstw tych materiałów. Rozpuszczone w ten sposób składniki spoiw migrują do powierzchni, gdzie odkładają się w formie fałszywej patyny.

Przy charakteryzowaniu szczelnych nawarstwień chemicznych, występujących na obiekcie, należy zaznaczyć, że posiadają one różną formę. Jedne pokrywają mur bardzo równomiernie, nie zniekształcając lica cegieł i formy ceramicznych detali (Fot. 26), drugie natomiast tworzą nawet kilkumilimetrowe narosty, utrudniające odczytanie kształtu

zabytkowej powierzchni (Fot. 32, 44, 55 - 56). Bezpośredni wpływ na taki stan rzeczy ma wyeksponowanie poszczególnych elementów elewacji lub wręcz ich fragmentów względem operujących czynników atmosferycznych, a w szczególności wody. W partiach wysuniętych, gdzie mur jest cyklicznie omywany, powstająca patyna jest stosunkowo cienka i jednorodna, natomiast w partiach osłoniętych, tworzą się grube, czarne skorupy, przybierające najdziwniejsze kształty, co można doskonale zaobserwować w dolnych partiach profili gzymsu kordonowego.

Wytworzone z biegiem czasu nawarstwienia mają odmienny skład chemiczny oraz inne właściwości fizyczne i mechaniczne niż materiał, na którym powstały. Znaczne różnice w rozszerzalności termicznej powodują powstawanie naprężeń ścinających na granicy nagranych skorup powierzchniowych i chłodnych partii cegieł i spoin. W wyniku tego działania następuje dezintegracja materiału pod nawarstwieniami, a to z kolei prowadzi do pęknięcia i złuszczenia się płatów fałszywej patyny, najczęściej wraz z powierzchnią podłoża. Dzieje się tak ponieważ adhezja nawarstwień do cegieł i spoin jest większa niż spistość osłabionych warstw przypowierzchniowych, gdzie mamy do czynienia z rozłożonym i częściowo wypłukanym, spoiwem.

Zniszczenia wywołane powyższym zjawiskiem obserwuje się na całej powierzchni obiektu, ale dominują one w obrębie strefy kapnikowej gzymsu kordonowego i daszków przypór (Fot. 82). Spowodowały one utratę oryginalnej powierzchni spieków cegieł oraz zatarcie profili kapinosów i ościeży portali (Fot. 68 - 70). Proces usuwania kolejno narastających i złuszczących się skorup fałszywej patyny jest tutaj intensywnie stymulowany naturalnym wietrzeniem materiału ceramicznego. Znaczna ilość świeżych przełamów, ze złuszczącą się i pudrującą cegłą, świadczy o aktywności tego procesu.

Wszędzie tam, gdzie czarne skorupy jeszcze nie odpadły, najczęściej są popękane i odpajają się wraz z powierzchnią cegieł.

Specyficznym typem nawarstwień chemicznych, poprzedzających tworzenie się nawarstwień powierzchniowych, są nawarstwienia strukturalne. Osadzają się one w powierzchniowej warstwie porów cegieł i spoin, tworząc strefę zabrudzeń w zasadzie niemożliwych do usunięcia, bez zniszczenia powierzchni tych materiałów. Z tego też względu podobnie, jak i z uwagi na ich stosunkowo dużą porowatość i zazwyczaj niewielką szkodliwość dla zabytkowej struktury, powinny one być pozostawione. Ich obecność pozwala na lepszą kontrolę procesu usuwania nawarstwień powierzchniowych i często jest dowodem jego właściwego przeprowadzenia.

Osobną grupę nawarstwień stanowią, wspomniane już wyżej, nawarstwienia biologiczne, w skład których wchodzi glony, grzyby mikroskopowe, porosty, mchy i rośliny wyższe. Z uwagi na bliskie sąsiedztwo drzewa (Fot. 2 – 3, 8 - 9), które jest źródłem permanentnego zakażenia obiektu, organizmy te porastają bardzo intensywnie powierzchnię elewacji i dach (Fot. 6 – 7, 16 - 17, 19 – 21, 25 – 27, 29, 35, 37, 45, 47, 51, 54, 61, 75, 83). Ich bytowanie wiąże się zawsze z poważnym zagrożeniem dla substancji zabytkowej, gdyż nie ogranicza się tylko do niekorzystnych zmian estetycznych. Większość organizmów wydziela do podłoża, w wyniku metabolizmu, agresywne kwasy organiczne (tj. mlekowy, szczawiowy, szczawiooctowy, octowy, bursztynowy, glikolowy, pirogronowy) i nieorganiczne (węglowy), które bądź to rozpuszczają jego składniki, bądź też zwiększają ich rozpuszczalność. Prowadzi to do zmiany składu chemicznego wody wypełniającej kapilary i powstania rozpuszczalnych w wodzie soli oraz wzrostu porowatości warstw

przypowierzchniowych, a co za tym idzie, do mechanicznego ich osłabienia. Ponadto, oddziaływanie strzępków grzybów i chwytników porostów oraz korzeni roślin powoduje mechaniczne rozsadzanie cegieł i spoin, a obecność przedstawicieli grzybów mikroskopowych z rodziny Sadtzakovatych powoduje przebarwienia struktury podłoża, bardzo trudnymi do usunięcia, barwnikami melaminowymi.

Efektom towarzyszącym tak intensywnemu, mikrobiologicznemu wzrostowi jest również zacienienie i zawilgocenie obiektu. Kolonie drobnoustrojów tworzą zwartą powłokę, która w sposób czysto mechaniczny uszczelnia powierzchnię, utrudniając swobodne odparowywanie wody, przez co wilgoć utrzymuje się w strukturze podłoża nawet w okresie silnego nasłonecznienia. W omawianym przypadku procesowi temu sprzyja osłonięcie kaplicy rozłożystą koroną drzewa, rosnącego tuż przy północno-zachodnim prześle. Wszystko to stwarza warunki, w których rozpuszczeniu ulegają także naturalne składniki muru, w warunkach normalnej ekspozycji zabytku nigdy nie osiągnące fazy roztworu – oczywiście ma to bardzo negatywny wpływ na jego cechy wytrzymałościowe.

Na elewacjach kaplicy występuje wiele ubytków cegieł, będących następstwem opisanych już procesów oraz oddziaływania czynników mechanicznych. Tę ostatnią grupę stanowią drobne obtłuczenia narożników przypór oraz ślady punktowych uderzeń na licach cegieł. Niektóre z ubytków są stare, pokryte nawarstwieniami, inne zaś mają świeży przełam i musiały powstać niedawno. Zaawansowana destrukcja ceglanych murów i kształtek ceramicznych, powodująca znaczne osłabienie materiałów, w dużym stopniu sprzyja powstawaniu urazów mechanicznych /Fot. 19, 28/.

Duże zaawansowanie korozyjne wykazują różnego rodzaju i przeznaczenia, żelazne elementy, które na przestrzeni wieków osadzono w murach elewacji – różnej wielkości haki, gwoździe, uchwyty starych instalacji odgromowych, uchwyt do osadzenia drzewca flagi, stara tablica informacyjna, stare zawiasy w ościeżach portalu północnego itp. /Fot. 21, 42, 58 – 59, 76 – 77, 81, 84/. W wielu miejscach ich obecność doprowadziła do rozsądzenia pojedynczych cegieł a sporadycznie nawet do spękań całych detali /Fot. 39/. Ponadto, spływające po elewacji, wraz z wodą opadową, produkty korozji, wywołały przebarwienia struktury muru, nieraz na znaczną głębokość.

Przedstawiony powyżej stan zachowania ceglanych elewacji kaplicy św. Gertrudy powinien zostać poszerzony o wyniki badań konserwatorsko-architektonicznych i analiz laboratoryjnych oraz o obserwacje i ustalenia poczynione w toku prac konserwatorskich.

VI. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Bardzo zły stan substancji zabytkowej elewacji zewnętrznych wymaga przeprowadzenia ich pełnej konserwacji. Zasadniczym postępowaniem w tym względzie będzie likwidacja przyczyn destrukcji ceglanych murów, które to przyczyny, tworzą wyraźnie dwie grupy.

Pierwsza z nich, związana jest z zawilgoceniem i bardzo wysokim stopniem zasolenia przyziemia budowli, spowodowanego podniesieniem poziomu otaczającego ją gruntu, powyżej nieporowatej struktury fundamentów, przez co, zanieczyszczone wody

opadowe, kumulowane w nasypowym podłożu, otaczającym fundament, mogły swobodnie przenikać do wnętrza gotyckiego muru i być transportowane przez jego kapilarną strukturę, znacznie, powyżej strefy cokołowej. Na proces zawilgacania /i zanieczyszczenia/ przyziemia budowli, wydatny wpływ mają także tzw. wody odbite, które uderzając z dużą siłą w sztywne i równe podłoże granitowej nawierzchni, są odrzucane z impetem na przeszłą elewacji. Utrzymywanie się tak wysokiego poziomu zawilgocenia dolnych kondygnacji kaplicy doprowadziło do wzmożonej korozji solnej i biologicznej muru – tej ostatniej wydatnie sprzyja stały dopływ komórek glonów oraz zarodników porostów i grzybów mikroskopowych, z rosnących obok drzew.

Działaniami nastawionymi na likwidację tego źródła destrukcji mają być; obniżenie poziomu obecnej nawierzchni połączone z ukształtowaniem odpowiednich spadków, wykonanie wokół fundamentów kapilarnie biernej bariery wspomaganej przez drenaż opaskowy, przygotowanie instalacji kanalizacyjnej do odbioru wód opadowych i wycięcie drzewa, rosnącego przy zachodnim prześle elewacji /z wykarczowaniem korzeni, które w niedługim czasie mogłyby również poważnie zagrozić luźnej strukturze fundamentów – patrz: K. Urban, J. Wiśniewski, Dokumentacja geotechniczna ..., Koszalin 2004/.

Z wykonanych odkrywek fundamentów wynika, że styk ceglano-mur z koroną posadowienia jest bardzo nieregularny, stąd też postulowane obniżenie poziomu nawierzchni /pokrywającego się najprawdopodobniej z poziomem historycznym/ zaowocuje ekspozycją, na niektórych odcinkach, odsadzki fundamentowej, zbudowanej z nieregularnych głazów narzutowych, a to z kolei pociągnie za sobą /zdaniem autora/ potrzebę zmiany obecnej, regularnej, nawierzchni z kostki granitowej na nawierzchnię fakturalnie bardziej rozbudowaną. Fakt ten proponuje się wykorzystać do wyłożenia otoczenia kaplicy brukiem,

również bardzo historycznie prawdopodobnym, złożonym z wyselekcjonowanych otoczków kamiennych, zwanym zwyczajowo „kocimi łbami”. Taka zmiana nawierzchni w pobliżu murów wpłynie również korzystnie na ograniczenie ich zawilgacania przez wody odbite.

Drugą grupę czynników odpowiedzialnych za degradację elewacji stanowi dach i jego, zniszczone już w dużej mierze, pokrycie. Zasadniczym problemem jest tutaj brak obróbek dekarских w formie rynien i rur spustowych lub rzygaczy. Stan taki powoduje ściekanie z połaci dachu dużych ilości zanieczyszczonych wód deszczowych i, szczególnie agresywnych, wód pochodzących z topniejącego śniegu, bezpośrednio po elewacji, w trakcie którego, dochodzi do penetracji wilgoci w strukturę muru, na całej jego wysokości, i gromadzenia się jej w istniejących pęknięciach oraz ubytkach cegieł i spoin, gdzie oprócz zasalenia i wypłukiwania składników budulca, mamy do czynienia z bardzo groźnym zjawiskiem okresowego przemarzania elewacji. Ponadto, ściekająca po ścianach woda, nie mając odprowadzenia, wnika w podłoże, bezpośrednio przy cokole kaplicy i w tej fazie niejako „współtworzy” pierwszą grupę przyczyn destrukcji, omówioną już wyżej. Podobne w skutkach są stwierdzone nieszczelności, starego, gontowego pokrycia, które jednak mogą dodatkowo wpływać na zawilgocenie wnętrza świątyni.

Aby zlikwidować tę przyczynę niszczenia zabytku proponuje się wymianę zniszczonego, gontowego pokrycia dachu na pokrycie ceramiczne typu mnich-mniszka, jako najbardziej nawiązującego do prawdopodobnego, pierwotnego pokrycia kaplicy, wykonanie opierzeń blacharskich okapów - rynny i rzygacze lub rury spustowe, i wykonanie odprowadzenia wód opadowych z połci dachu do przygotowanej instalacji kanalizacyjnej.

Kolejnym, bardzo ważnym etapem działań, będzie likwidacja skutków zachodzących procesów korozyjnych. Etap ten będzie jednak wymagał wcześniejszego przeprowadzenia badań konserwatorsko-architektonicznych obiektu i wykonania badań laboratoryjnych, wybranych właściwości fizyko-chemicznych oryginalnych cegieł i spoin. Taka analiza zabytku powinna pozwolić na ustalenie kształtu profilu pierwotnej fugi oraz umożliwić rozwarstwienie faz ewentualnych przekształceń bryły budowli, które ciągle nie są ostatecznie określone przez historyków sztuki i architektury – idealnym rozwiązaniem, zważywszy na wysoką rangę zabytku i jego unikatowy charakter, byłoby stworzenie szczegółowej inwentaryzacji rysunkowej stanu zachowania ceglanych elewacji z rozwarstwieniem faz w/w przekształceń.

Likwidacja następstw procesów korozyjnych wymagać będzie przeprowadzenia wielu skomplikowanych zabiegów konserwatorskich, wymagających bezwzględного zachowania reżimów technologicznych, których precyzyjne określenie możliwe będzie dopiero po uzyskaniu wyników badań laboratoryjnych. Program konserwatorski zakłada w tym względzie; usunięcie zabrudzeń i zwartych, chemicznych nawarstwień, wykucie wszelkich nieudolnych reparacji i uzupełnień lica, dezynfekcję i odsalanie muru, uzupełnienie ubytków cegieł, z porządkowaniem historycznego wątku /zgodnie z ustaleniami badań architektonicznych/ oraz odtworzeniem historycznego spoinowania elewacji /ustalenia badań konserwatorskich/ - ważnym elementem programu jest wymiana przeważającej ilości wtórnych, szczelnych spoin na wysokoporowate spoiny o właściwościach odsalających, co pozwoli w przyszłości na skierowanie ewentualnej destrukcji solnej w stronę struktury bardziej porowatej i uchroni tym samym od zniszczenia cenne, zabytkowe cegły.

Poważne zniszczenia strefy cokołowej i nieestetyczne uzupełnienia wątków w wyższych partiach elewacji, wymagać będą przemurowania, z wykorzystaniem, w miarę możliwości, gotyckich cegieł pozyskanych z rozbiórki. Drobniejsze gniazda korozyjne w obrębie materiału ceramicznego będą uzupełniane metodą kitowania, aby zachować w maksymalnym zakresie substancję zabytkową.

Zabiegami wydatnie przedłużającymi efekt przeprowadzonej konserwacji i zabezpieczającymi zabytkowe elewacje przed wpływem czynników, związanych z ich zewnętrzną ekspozycją, będą: strukturalne wzmocnienie osłabionych partii ceglanych wątków, hydrofobizacja detali architektonicznych, odpowiedzialnych za odprowadzanie wód opadowych /gzyms cokołu, gzyms kordonowy, parapety okien itp./ oraz zabezpieczenie przyziemia murów preparatem antygriffiti.

W końcowym etapie konserwacji przewidziana jest estetyzacja kaplicy. Ten zakres prac obejmował będzie; scalenie kolorystycznie uzupełnionych partii cegieł i spoin, pokrycie warstwą szlachetnego metalu /srebra lub złota/ krzyża, wieńczącego sygnaturkę dachu oraz zmianę kolorystyki i zawiasów zewnętrznych drzwi wejściowych – proponuje się zrekonstruować neogotyckie zawiasy z pocz. XX wieku, które zachowały się na drzwiach wewnętrznych. Bardzo ważne będzie tutaj również usunięcie z elewacji budynku szklanej gabloty i białych tablic informacyjnych i zastąpienie ich gablotą wolnostojącą /np. w okolicy masztu/ lub też czerwoną tablicą ceramiczną, nawiązującą do barwy odrestaurowanych elewacji.

Działaniem podnoszącym estetykę /i nie tylko/ otoczenia kaplicy byłoby obniżenie gazonu po wschodniej stronie obiektu, do ogólnego poziomu nawierzchni.

Osobną grupę zabiegów mają stanowić działania, zmierzające do podniesienia bezpieczeństwa bezcennego zabytku i jego najbliższego otoczenia. Wysiłki czynione w tym względzie należy poprzedzić wystąpieniem Parafii do władz miasta o powiększenie działki po stronie północno-zachodniej i zachodniej, tak aby stworzyć zamknięty pierścień wokół obiektu i wpisać całość do rejestru zabytków. Następnie, po demontażu murowanego, litego ogrodzenia po stronie południowej i południowo-wschodniej, przewiduje się wykonanie na całym obwodzie powiększonej działki, tymczasowego, ażurowego, metalowego ogrodzenia /o formach estetycznie neutralnych/, z bramami na osi portali, które byłyby zamykane w nocy. Dla ochrony wykonanych niedawno witraży i podniesienia izolacyjności termicznej wnętrza, zakłada się wykonanie wzmocnionych okien zewnętrznych.

Zabezpieczeniami dodatkowymi mają być; system monitoringu wnętrza i otoczenia kaplicy oraz instalacje; antywłamaniowa, przeciwpożarowa i odgromowa.

VII. PROGRAM BADAŃ SUBSTANCJI ZABYTKOWEJ

1. Badania konserwatorskie, mające na celu rozwarstwienie wątków i ustalenie oryginalnego profilu fugi.
2. Badania składu chemicznego nawarstwień.
3. Badania petrograficzne cegieł i spoin gotyckich.
4. Badania wytrzymałości mechanicznej cegieł i spoin gotyckich.

5. Badania czasu podciągania kapilarnego wody przez cegły i spoiny gotyckie.
6. Badania nasiąkliwości wodą cegieł i spoin gotyckich.
7. Badania porowatości otwartej cegieł i spoin gotyckich.
8. Badania stopnia zasolenia cegieł i spoin gotyckich.
9. Badania składu jakościowego soli rozpuszczalnych w wodzie.

Uwaga:

Próbki do badań zostaną pobrane z miejsc jak najmniej widocznych, ale reprezentatywnych dla poszczególnych problemów. Ich ilość powinna pozwolić na właściwą ocenę stanu zachowania elewacji i poszczególnych jej elementów oraz dostarczyć istotnych, dla procesu konserwacji, wiadomości o budowie, składzie i właściwościach użytych materiałów.

VIII. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Elewacje ceglane

1. Demontaż zniszczonego, wtórnego cokołu, wykonanego na początku XX wieku ze szczelnych cegieł i spoin.
2. Wykonanie profilowanych, ceramicznych kształtek gzymsu cokołowego i kordonowego, zgodnie z zachowanymi relikdami.

3. Postawienie rusztowań.
4. Przeprowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych z inwentaryzacją stanu zachowania i rozwarstwieniem wątków.
5. Pobranie próbek i przeprowadzenie badań laboratoryjnych cegieł i spoin gotyckich.
6. Prekonsolidacja powierzchniowo zdeintegrowanych i osypujących się gotyckich cegieł i spoin, z zachowanym, gotyckim profilem fugi */Steinfestiger Wacker OH/*.

Uwaga:

Zabieg prekonsolidacji pozwoli na zachowanie zdeintegrowanej i osypującej się substancji zabytkowej gotyckich cegieł i spoin, które zachowały jeszcze oryginalny kształt fugowania.

7. Podklejenie spękań i odspojień spieków cegieł gotyckich */modyfikowane spoiwo krzemoorganiczne/*.
8. Wstępna dezynfekcja elewacji */Antybiosol F/*.
9. Usunięcie luźnych zabrudzeń powierzchniowych */mgła wodna, miękkie szczotki/*.
10. Usunięcie zniszczonych tynków w tłach fryzu koronującego z pogłębieniem spoin.
11. Doczyszczenie powierzchni cegieł z pozostałości tynków XVIII wiecznych.
12. Oczyszczenie laskowań okien z nieestetycznych zatarć zaprawy konstrukcyjnej.

13. Usunięcie z murów żelaznych, skorodowanych haków, gwoździ, drewnianych i plastikowych kołków, prowizorycznych instalacji zasilających obiekt w energię elektryczną, instalacji odgromowej, starych i nowych tablic informacyjnych itp..
14. Usunięcie niekonserwatorskich uzupełnień muru, wykonanych przy użyciu cegieł znacznie różniących się kształtem i wyglądem od cegieł gotyckich */elektronarzędzia, dłuta/*.
15. Usunięcie cegieł gotyckich o całkowicie rozłożonej strukturze wewnętrznej */elektronarzędzia, dłuta/*.
16. Usunięcie spękanych i odspojonych uzupełnień gzymsu kordonowego, wykonanych w zaprawie mineralnej */elektronarzędzia, dłuta/*.
17. Usunięcie wtórnych, szczelnych spoin cementowych */elektronarzędzia, dłuta/*.
18. Usunięcie strukturalnie zdeintegrowanych spoin oryginalnych, pozbawionych gotyckiego profilu fugi */elektronarzędzia, dłuta/*.
19. Zdjęcie uszczelniających nawarstwień chemicznych */niskoprocentowe roztwory kwasu fluorowego i kwaśnego węgla amonu, nośnik celulozowy, mgła wodna/*.
20. Właściwa dezynfekcja elewacji */Antybiosol S/*.
21. Odsalanie elewacji */woda destylowana, okłady ligninowe/*.
22. Wypełnienie strukturalnych pęknięć muru zaprawą konsolidującą */modyfikowana zaprawa na bazie cementów trasowych/*.

23. Uzupełnienie usuniętych, niekonserwatorskich napraw gotyckiego muru i wykutych oryginalnych cegieł o całkowicie rozłożonej strukturze wewnętrznej, pozyskanymi z rozbiórki, ceglami gotyckimi, o odpowiednim kształcie lub ceglami nowymi, wykonanymi na wymiar, połączone z porządkowaniem wątków, zgodnie z ustaleniami badań konserwatorsko-architektonicznych */zaprawy na bazie hydraulicznego wapna trasowego/*.
24. Uzupełnienie drobnych ubytków cegieł gotyckich odpowiednio dobranym kitem */barwione w masie zaprawy mineralne/*.
25. Uzupełnienie ubytków partii kapinosowych gzymsu kordonowego i okapów skarp metodą kitowania */barwione w masie, modyfikowane zaprawy mineralne/*.
26. Wykonanie nowych tynków w tłach fryzu koronującego */wapienna zaprawa mineralna/*.
27. Uzupełnienie wykutych spoin cementowych i zdeintegrowanych spoin oryginalnych, pozbawionych oryginalnego profilu fugi oraz ubytków spoin, powstałych na skutek głębokiej erozji, szerokoporowatymi zaprawami o właściwościach odsalających, z nadaniem im stosownego kształtu, zgodnego z ustaleniami badań konserwatorskich.
28. Rekonstrukcja cokołu */cegły i kształtki ceramiczne, wapienne zaprawy trasowe/*.
29. Strukturalne wzmocnienie osłabionych partii murów */Steinfestiger Wacker H/*.

30. Scalenie kolorystyczne uzupełnionych partii muru /krzemoorganiczne spoiwo firmy Wacker, światłotrwałe pigmenty mineralne/.
31. Hydrofobizacja elementów elewacji, odpowiedzialnych za odprowadzenie wód deszczowych - cokół, gzyms kordonowy, gzymsy przypór, parapety okien, dach pulpitowy niszy prezbiterialnej /Wacker 280/.
32. Pokrycie powierzchni muru i przypór, do wysokości gzymsu kordonowego, preparatem antygrafitti /Antigraph/.
33. Sporządzenie powykonawczej dokumentacji konserwatorskiej /dokumentacja fotograficzna i opisowa/.

F u n d a m e n t y

1. Wycięcie i wykarczowanie korzeni drzewa, rosnącego w pobliżu zachodniego przesła kaplicy

Uwaga:

Drzewo to jest główną przyczyną skażenia i intensywnej korozji biologicznej elewacji i drewnianego pokrycia dachu a jego system korzeniowy stanowi poważne zagrożenie dla luźnej konstrukcji fundamentów. Usunięcie drzewa umożliwi także lepszą ekspozycję bryły cennego zabytku.

2. Zdjęcie nawierzchni wokół kaplicy, wykonanej z granitowej kostki brukowej.
3. Obniżenie poziomu gruntu do korony nieporowatych fundamentów.

4. Opracowanie projektu i wykonanie kanalizacji deszczowej zgodnie z wydanymi „Warunkami technicznymi i ogólnymi przyłączenia do komunalnej sieci deszczowej” z dnia 15.09.2004.
5. Wykonanie drenażu opaskowego – uwaga: drenaż musi być zaopatrzony w zawór zwrotny, uniemożliwiający cofanie się wody z kanalizacji deszczowej.
6. Wymiana /odcinkami – patrz: uwarunkowania we wnioskach „Dokumentacji geotechnicznej ...”/ zasypu fundamentów o zróżnicowanym, ziemno-piaszczysto-gruzowym składzie na frakcjonowany żwir nieporowaty, celem stworzenia wokół posadowienia biernej kapilarnie bariery, uniemożliwiającej gromadzenie i transportowanie wody.
7. Wyspoinowanie przestrzeni między głazami, tworzącymi fundament, zaprawami mineralnymi o cechach hydraulicznych i wysokiej paroprzepuszczalności.

Uwaga:

W sytuacji, w której zostanie obniżony poziom gruntu wokół kaplicy do korony nieporowatej struktury posadowienia, wykonywanie izolacji pionowej fundamentów i poziomej ceglanych murów, wydaje się mało uzasadnione. Co więcej, izolowanie ścian fundamentów, prowadzące do ograniczenia możliwości wysychania zasypu śródfundamentowego, bez wykonania izolacji posadzki we wnętrzu kaplicy mogło by doprowadzić do niekorzystnego wzrostu zawilgocenia pod samym budynkiem – na możliwość występowania, stosunkowo płytko położonych, miejscowych cieków wodnych, wskazują ustalenia badań geologicznych.

8. Wykonanie nowej, kamiennej nawierzchni wokół kaplicy, z ukształtowaniem spadków, ułatwiających szybki transport wód opadowych na zewnątrz murów kaplicy.

Uwaga:

Obniżenie poziomu nawierzchni spowoduje miejscowe wyeksponowania korony fundamentów. Stworzy to nową jakość estetyczną, która może nie współgrać zbyt dobrze z regularną kostką granitową, funkcjonującą obecnie. Dlatego też, proponuje się zastosowanie starszej historycznie formy bruku, który był wykonywany z nieregularnych otoczków kamiennych tzw. „kocich łbów”. Przy okazji będzie to nawiązanie do najbardziej prawdopodobnego rodzaju nawierzchni, która mogła otaczać kaplicę w czasach jej powstania.

D a c h

1. Zdjęcie gontowego pokrycia z zabezpieczenie folią odsłoniętych połaci.
2. Demontaż krzyża wieńczącego szpic wieżyczki i poddanie go konserwacji;
a/ usunięcie produktów korozji,
b/ pokrycie warstewką szlachetnego metalu */srebro lub złoto, technika odporna na warunki atmosferyczne/*.
3. Szczegółowy przegląd odsłoniętej więźby i wytypowanie elementów przeznaczonych do wymiany.

4. Wymiana porażonych biologicznie elementów więźby – przed osadzeniem elementy należy zaimpregnować preparatem ognio- i bioochronnym /np. Ogniochron firmy ALTAX, metoda wielokrotnego pędzlowania lub niskociśnieniowego natrysku/.
5. Miejscowa dezynsekcja więźby w partiach zaatakowanych przez drewnojady /iniekcje otworów wylotowych/.
6. Impregnacja więźby preparatem ognio- i bioochronnym /np. Ogniochron firmy ALTAX, metoda wielokrotnego pędzlowania lub niskociśnieniowego natrysku/.
7. Dociążenie pach sklepiennych /np. keramzyt/.
8. Wzmocnienie konstrukcji więźby zgodnie z projektem technicznym.
9. Pokrycie konstrukcji folią wodoszczelną o dużej paroprzepuszczalności.
10. Ułożenie nowego pokrycia ceramicznego typu „mnich-mniszka”.
11. Montaż zakonserwowanego krzyża.
12. Wykonanie i montaż obróbek dekarских /rynny, rzygacze lub rury spustowe/.
13. Wpięcie elementów, odpowiedzialnych za odprowadzenie wody z połaci dachu, w przygotowaną instalację kanalizacji deszczowej.

Ochrona i zabezpieczenie kaplicy

1. Wystąpienie Parafii Ewangelicko-Augsburskiej do władz miasta Koszalina o powiększenie działki, na której stoi kaplica od strony północno zachodniej i zachodniej do granic istniejącego obejścia po stronach przeciwnych, aby stworzyć zamknięty obwód wokół kaplicy.
2. Złożenie wniosku do Urzędu Ochrony Zabytków o wpisanie powiększonej działki do rejestru zabytków.
3. Demontaż litego, murowanego ogrodzenia po stronie południowej i południowo-wschodniej.
4. Wykonanie tymczasowego, ażurowego ogrodzenia kaplicy na obwodzie powiększonej działki, z bramkami na osiach portali kaplicy, które byłyby zamknięte w porach nocnych – za takim rozwiązaniem przemawiają nasilające się akty wandalizmu, jak choćby; zniszczenie świetlnej iluminacji zabytku, wielokrotne próby włamań, podpalenia tablic informacyjnych, oszpecanie murów niecenzuralnymi napisami, stałe zanieczyszczanie obejścia śmieciami i odchodami /z przestrzeni między skarpami uczyniono nieistniejące w okolicy szalety/.
5. Demontaż prowizorycznych krat osłaniających witraże i zastąpienie ich zewnętrznymi oknami zabezpieczającymi.
6. Opracowanie projektu i wykonanie monitoringu wnętrza i otoczenia kaplicy.

7. Opracowanie projektu i wykonanie sygnalizacji antywłamaniowej.
8. Opracowanie projektu i wykonanie sygnalizacji przeciwpożarowej.
9. Opracowanie projektu i wykonanie instalacji odgromowej.
10. Ewentualne korekty obecnej instalacji elektrycznej lub telefonicznej.

Uwaga:

W związku z koniecznością wymiany wtórnych, szczelnych spoin pojawi się niepowtarzalna możliwość umieszczenia, w wykutych przestrzeniach, przewodów instalacyjnych w strukturze muru.

Podniesienie estetyki elewacji

1. Zastąpienie zdjętych z muru, białych tablic informacyjnych i przeszklonej gabloty, czerwoną tablicą ceramiczną, umieszczoną na ścianie czołowej przypory północno-zachodniej, a w przypadku dodatkowych potrzeb, gablota wolnostojącą /np. w okolicy masztu/, ustawioną w sposób, jak najmniej zasłaniający elewację.
2. Zmiana kolorystyki nowych drzwi zewnętrznych na bardziej stonowaną, nawiązującą do starej patyny surowego drewna, oraz wymiana prostych zawiasów trzpieniowych na kopie zawiasów neogotyckich drzwi, osadzonych obecnie po wewnętrznej stronie portali.

3. Obniżenie poziomu gazonu po stronie wschodniej kaplicy i ewentualne wycięcie rosnącego na jego środku drzewa /działanie ważne, nie tylko ze względu na aspekty estetyczne – patrz: wcześniejsze uzasadnienia/.

DYPLMOWANY KONSERWATOR
ZABYTKÓW ARCHITEKTURY I RZEźBY
MGR **MAREK DELIMAT**
R Z E C Z O Z N A W C A
STOWARZYSZENIA KONSERWATORÓW ZABYTKÓW
51-113 Wrocław, ul. Macedońska 25/23
tel./fax +48 71/352 66 09, kom. 0501 473 448

IX. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA STANU ZACHOWANIA

Fot. 1. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, widok od strony wschodniej, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 2. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, widok od strony północnej, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 3. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, widok od strony zachodniej, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 4. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, widok od strony południowej, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 5. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, elewacje, przeszło prezbiterialne, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 6. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, elewacje, przeszło północno-wschodnie, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 7. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, elewacje, przeszło północne, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 8. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, elewacje, przeszło północno-zachodnie, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

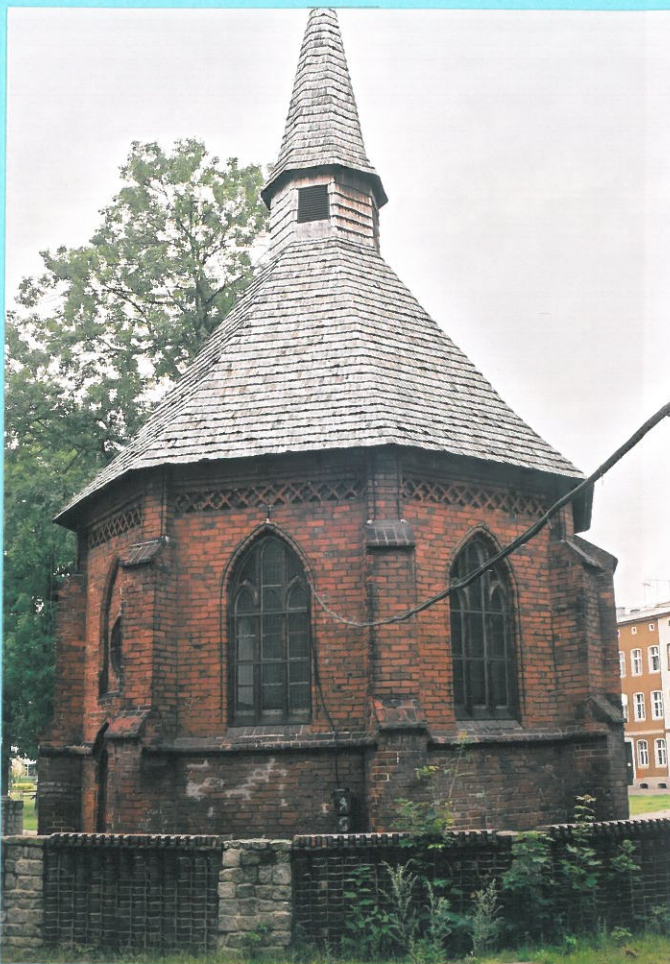
Fot. 9. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, elewacje, przeszło zachodnie, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 10. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, elewacje, przeszło południowo-zachodnie, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 11. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, dach, przeszło południowo-zachodnie, , stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 12. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, elewacje, przeszło południowe, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 13. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, dach, przeszło południowe, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 14. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, elewacje, przęsło prezbiterialne, kondygnacja górna, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.

Fot. 15. Koszalin, gotycka kaplica św. Gertrudy, elewacje, przesło prezbiterialne, kondygnacja dolna, stan przed konserwacją, lipiec 2004 /fot. Marek Delimat/.